

Koncilski govor o slobodi vjerovanja i njegovo značenje za današnje vrijeme

ŽELJKO TANJIĆ*

UDK:
262.5:342.731(73)
Prethodno priopćenje
Primljeno:
6. siječnja 2014.
Prihvaćeno:
20. siječnja 2014.

Sažetak: U današnjim raspravama o slobodi vjerovanja često se iz vida gubi činjenica da se radi o jednom o temeljnih ljudskih prava o kojem se Katolička crkva na poseban način očitovala u Deklaraciji o slobodi vjerovanja *Dignitatis Humanae* II. vatikanskog koncila. U članku se ne govori toliko o samom nastanku ovoga dokumenta koliko se želi pokazati njegovo značenje za današnje rasprave o ovoj važnoj temi polazeći od shvaćanja slobode vjerovanja u njemu. Autor govori i o važnosti novoga prijevoda pojma slobode vjerovanja te se posebice osvrće na raspravu o slobodi vjerovanja u Sjedinjenim Američkim državama u kontekstu najnovijih prijepora između američke administracije i katoličkih biskupa.

Gljučne riječi: II. vatikanski koncil, *Dignitatis Humanae*, sloboda vjerovanja, sloboda Crkve, ljudska prava, ljudska osoba.

Uvod

Pedeseta obljetnica početka rada II. vatikanskog koncila, proslavljena 2012. godine, bila je, na razini univerzalne Crkve, kao i u mnogim mjesnim Crkvama i na raznim teološkim učilištima, povod za važne događaje na kojima se govorilo i pisalo o značenju II. vatikanskog koncila, o njegovoj hermenutici, prijeporima i dostignućima.¹

¹ U mnoštvu literature, koja je objavljena o pitanju hermenutike, čini se vrijednim istaknuti neke naslove objavljene u razdoblju vezanom uz pedesetu obljetnicu početka Koncila, posebice one koji analiziraju »hermenutiku reforme« pape emeritusa Benedikta XVI. Usp. G. ROUTHIER, *The Hermeneutic of Reform as Task for Theology*, u: *Irish Theological Quarterly*, 77(2012.)3, str. 219.-243.; J. O'MALLEY, »The Hermeneutic of Reform«: a historical analysis, u: *Theological Studies* 73(2012.)3, str. 517.-546.; A. MELLONI, *Vatican II and the History of Vatican II*, u: *Pacifica: Australasian Theological Studies*, 26(2013.)2, str. 134.-154.; G. O'COLLINS, *The Second Vatican Council on other living faiths*, u: *Pacifica: Australasian Theological Studies*, 26(2013.)2, str. 155.-170.; M. COLERIDGE, *A different fire: Vatican II and new evangelization*, u: *Pacifica: Australasian Theological Studies*, 26(2013.)2, str. 123.-133.

* Izv. prof. dr. sc. Željko Tanjić, Hrvatsko katoličko sveučilište, Ilica 242, 10000 Zagreb, Hrvatska, zeljko.tanjic@zg.t-com.hr

Imajući u vidu cjelinu koncilskih dokumenata koji su podijeljeni na konstitucije, dekrete i deklaracije, i o čijoj se hermeneutskoj važnosti uvijek iznova raspravlja, Deklaracija o slobodi vjerovanja *Dignitatis humanae*, izglasana i potvrđena zadnjega koncilskog radnog dana, 7. prosinca 1965. godine jedan je od dokumenata u kojem se najbolje očituje ono što se događalo i dogodilo na II. vatikanskom koncilu.

Tekst ove Deklaracije imao je dugu i nimalo jednostavnu povijest nastajanja. Ona odražava složenost pitanja i promišljanja koja su zaokupljala ne samo koncilске oće, teološke, filozofske i pravne stručnjake nego i cjelokupnu tadašnju javnost. U razdoblju od završetka Koncila do danas ova je Deklaracija bila objektom mnogih istraživanja i analiza, koje je gotovo nemoguće pobrojati, kao što je veoma zahtjevan pothvat analiza i rekonstrukcija njezina nastanka.² Našemu članku cilj nije prikazati detaljniju analizu toga procesa. To smo djelomično učinili u jednom od poglavlja

² Do sada najopsežnije djelo povijesno-idejne rekonstrukcije nastalo je u okviru projekta o istraživanju povijesti II. vatikanskog koncila na Institutu za religijske znanosti u Bologni. Usp. S. SCATENA, *La fatica della libertà. L'elaborazione della dichiarazione »Dignitatis humanae« sulla libertà religiosa del Vaticano II*, Il Mulino, Bologna, 2003. Ista je autorica napisala i opsežan članak o raspravama vezanim uz slobodu vjerovanja uoči II. vatikanskog koncila pa sve do početka devedesetih godina prošloga stoljeća. Usp. S. SCATENA, *La questione della libertà religiosa: momenti di un dibattito dalla vigilia del Vaticano II all'inizio degli anni novanta*, u: *Cristianesimo nella storia*, 20 (2000.) 3, str. 587.-644. U oba ova djela nalazi se i najopsežnija bibliografija o povijesti nastanka i recepciji Deklaracije do toga razdoblja. Mi smo se koristili posebice sljedećim djelima: A. BEA (ur.), *Documento conciliare sulla libertà religiosa »Dignitatis Humanae«*, Massimo, Milano, 1967.; P. PAVAN (ur.), *La libertà religiosa. Dichiarazione: »Dignitatis Humanae«*, Queriniana, Brescia, 1967.; J. HAMER, C. RIVA, *La libertà religiosa nel Vaticano II*, Neumann, Elle Di Ci, Torino 1967.; J. HAMER, Y. CONGAR, *Die Konzilsklärung über die Religionsfreiheit*, Bonifacius-Druckerei, Paderborn, 1967.; L. F. LUCCÀ TROMBETTA, *La dignità dono d'amore a ciascun uomo. Lettura del documento »Dignitatis Humanae« del Concilio Vaticano II*, E.S.U.R. Edizioni, Messina, 1989.; H. RICO, *John Paul II and the Legacy of Dignitatis Humanae*, Georgetown University Press, Washington, DC, 2002.; G. TRENTIN, *Dignità della persona e libertà religiosa nel concilio Vaticano II*, u: *Credere Oggi*, 26 (2006.) 151, str. 131.-134.; K. L. GRASSO, *The Freedom of the Church and the Taming of Leviathan: The Christian Revolution, Dignitatis Humanae, and Western Liberty*, u: *The Catholic Social Science Review*, 17(2012.), str. 221.-240.; V. V. ALBERTI, *La Dignitatis humanae e la nuova laicità oltre la rivoluzione e la controrivoluzione*, u: *Anuario de Historia de la Iglesia*, 21(2012.), str. 303.-320.; G. ZATTI, *La Dichiarazione Dignitatis humanae: storia, contenuti e attualità per la situazione odierna di pluralismo religioso*, u: *Credere Oggi*, 33(2012.) 192, str. 21.-39.; H. E. KOECK, *A paradigmatic change: Religious Liberty from Alfredo Ottaviani to Dignitatis humanae*, u: *Persona y Derecho*, 65 (2011.) 2, str. 141.-158.; F. R. HITTERINGER, *Political Pluralism and Religious Liberty: The Teaching of Dignitatis Humanae*, u: M. A. GLENDON – H. F. ZACHER (ed.), *Universal Rights in a World of Diversity. The Case of Religious Freedom*, The Pontifical Academy of Social Sciences, LEV, Vatican, 2012., str. 39.-55.; K. L. GRASSO, R. P. HUNT (ur.), *Catholicism and Religious Freedom. Contemporary Reflection on Vatican II's Declaration on Religious Liberty*, Rowman & Littlefield Publishers Inc., Lanham, 2006.; G. DEL POZO ABEJÓN, *La Iglesia y la libertad religiosa*, BAC, Madrid, 2007.

naše knjige *Teologija pred izazovima sadašnjega trenutka*, poglavljima posvećenim navedenom koncilskom dokumentu.³

Ovim se člankom želi pokazati važnost Deklaracije u kontekstu današnjih rasprava o slobodi vjerovanja, temi koja se u stručnoj i inoj javnosti uvijek iznova nameće kao jedno od gorućih pitanja, posebice imajući u vidu da je »prva sloboda«, kako neki nazivaju slobodu vjerovanja još i danas, 65. godina od proglašenja Opće deklaracije o ljudskim pravima UN-a⁴, za gotovo 70% svjetskog stanovništva koje živi u 30% svjetskih država samo čežnja, s obzirom da je u tim državama sloboda vjerovanja ugrožena bilo zbog političkih odluka, bilo zbog okruženja društvenoga neprihvatanja ili čak neprijateljstva.⁵ Upravo zbog svega toga neki autori ističu kako je danas sloboda vjerovanja, kao jedno od temeljnih ljudskih prava, zapravo »zaboravljeno ljudsko pravo«⁶.

O hrvatskoj terminologiji

Prije nego što počnemo govoriti o Deklaraciji o slobodi vjerovanja, želimo iznijeti kratko razmišljanje o samom nazivu ove Deklaracije i terminologiji koju upotrebljavamo. U hrvatskoj teološkoj terminologiji ustaljen je i svima poznat pojam »vjerska sloboda« kojim se prevodi latinski izraz »libertas religiosa«. Ovaj se termin susreće u prijevodu dokumenata II. vatikanskog koncila sve do VII. popravljenog i dopunjenog izdanja, koje je objavljeno u veljači 2008. godine, a koje je priredio dr. Stjepan Kušar. U njemu priređivač, koji je dijelom iznova preveo koncilске tekstove, mijenja hrvatski prijevod naziva deklaracije u »Deklaracija o slobodi vjerovanja« i dosljedno tomu u tekstu koristi izraz »sloboda vjerovanja« umjesto »vjerska sloboda«.

Premda se promjena može učiniti nebitnom, nije nimalo beznačajna i izriče promjenu koju ovu Deklaracija predstavlja u cjelokupnom nauku II. vatikanskog koncila. Pojmovi »vjerska sloboda« i »sloboda vjerovanja« stavljaju različite naglaske

³ Usp. Ž. TANJIĆ, *Teologija pred izazovima sadašnjeg trenutka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2009., str. 177.-189. Na hrvatskom jeziku objavljeno je još nekoliko članaka o ovom dokumentu: R. BRAJČIĆ, O vjerskoj slobodi, u: *Obnovljeni život*, 26(1971.)3, str. 252.-259.; I. FUČEK, Od tolerancije do vjerske slobode, u: *Obnovljeni život*, 30(1975.)3, str. 207.-222.; M. ZOVKIĆ, Koncilská nauka o vjerskoj slobodi, u: *Jukić* 4 (1974.) 4, str. 6.-18.; T. J. ŠAGI-BUNIĆ, *Ali drugog puta nema*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1971., str. 271.-282.

⁴ Zanimljivo je da je tekst Opće deklaracije prvi put u hrvatskoj službeno objavljen u Narodnim novinama tek 2009. godine. Usp. http://narodne-novine.nn.hr/clanci/meunarodni/2009_11_12_143.html.

⁵ Usp. A. D. HERTZKE, *Advancing the First Freedom in the Twenty-First Century*, u: A. D. HERTZKE (ed.), *The Future of Religious Freedom*, Oxford University Press, New York, 2013., str. 4.

⁶ Usp. D. R. HODGE, *Advocating for the forgotten human right. Article 18 of the Universal Declaration of Human Rights – religious freedom*, u: *International Social Work* 49 (2006.) 4, str. 431.

koji ponajprije mogu promijeniti percepciju, a time i recepciju onoga o čemu II. vatikanski koncil govori, što pak može dovesti do daljnjih nesporazuma koji su u pokoncilskom razdoblju postali veoma vidljivi, baš kada je ovaj dokument i njegov sadržaj u pitanju.

Naime, kada se kaže »sloboda vjerovanja«, onda se misli na nutarnji stav osobe, na stav i izbor savjesti da slobodno od svake vanjske prisile vjeruje ili ne vjeruje te ima slobodu osobno i javno ispovijedati svoju vjeru. Prijašnji prijevod i pojam »vjerska sloboda« više je orijentiran prema predmetu za koji se sloboda odlučuje, koji izabire. Cijeli pak dokument *Dignitatis humanae* cilja upravo na nutrinu i savjest osobe, slobodu javnoga djelovanja savjesti te s tim u vezi i vanjsku sferu mogućih »predmeta izbora«. Riječ je o nijansi, ali ona je važna, pa je stoga važna i ova promjena. Slijedom toga i termin *res religiosa* preveden je kao »stvar vjerovanja«, a ne vjerska stvar.⁷

Do sada korišten pojam može ostaviti dojam kako ovaj dokument govori o predmetu vjerovanja, a upravo je to pitanje, kao i pitanje istinite i lažne religije i njezina prava na javnost, bilo razlogom odbijanja ovoga dokumenta, posebice od strane onih koji su se okupili oko nadbiskupa Marcela Lefebvra.⁸

Tako novi prijevod zapravo pomaže u razjašnjavanju nekih nejasnoća vezanih uz recepciju ovoga teksta u pokoncilskom razdoblju jer ukazuje na činjenicu da svaka ljudska osoba ima pravo na slobodu vjerovanja. Time se ne rješava pitanje o istinitoj ili lažnoj religiji, onoga u koga ili što se vjeruje, kao što se ne dovodi u pitanje nauk da prava religija postoji u katoličkoj i apostolskoj Crkvi, kojoj je Isus Krist povjerio da svjedoči, naviješta i naučava ono što je on bio, živio i činio te da se ovim naukom ne dovodi u pitanje tradicionalni katolički nauk o moralnoj dužnosti spram traženja i prihvaćanja istine i prave religije (DH 1).

Temeljne odrednice slobode vjerovanja u Deklaraciji *Dignitatis humanae*

Ako učinimo korak dalje spram prethodnoga razmišljanja o tomu kako ova Deklaracija ne dovodi u pitanje neke temeljne odrednice tradicionalnoga katoličkog nauka, onda se postavlja pitanje u čemu je novost ovoga dokumenta?⁹ Za razumijevanje

⁷ Usp. II. VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 72008.; Ž. TANJIĆ, »Novi« prijevod za dublje razumijevanje Koncila, u: *Bogoslovska smotra*, 78(2008.)4, str. 918.-922.

⁸ Usp. M. INTROVIGNE, Pope Benedict XVI and Religious Liberty. Separating Facts from Fiction, u: *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, 19 (2012.) 2, str. 25.-33.

⁹ O pitanju je li nauk *Dignitatis humanae* prekid s tradicionalnim učenjem u ovom području rasprava se vodi i danas, posebice između švicarskoga teologa Martina Rhonheimera i Thomasa Pinka, profesora filozofije na »King's College« u Londonu. U nju su bili uključeni i drugi autori, kao Basile Valuet i Robert Spaemann. Usp. M. RHONHEIMER, *Christentum und säkularer Staat. Geschichte*

te novosti potrebno je poznavati složeni odnos Crkve prema modernitetu i prema nekim važnim pitanjima, oblikovanim u razdoblju prije II. vatikanskog koncila. O tomu smo više pisali u već spomenutom poglavlju naše knjige.¹⁰

Ovdje je važno istaknuti da su pape u ozračju moderniteta, a na temelju postavki Francuske revolucije, osudili ono što danas svi prihvaćamo: sustav slobode savjesti i kulta. Zašto? Zato što se u tom razdoblju radilo o dubokoj, epohalnoj promjeni koja se u svojim razmišljanjima pozivala na odijeljenost države od Crkve, ali je svoje korijene imala u antiklerikalnim i ireligioznim motivima te je težila stvaranju jedne potpuno nove, laičke religije koja se pozivala na apsolutnu autonomiju razuma i koja se suprotstavlja kršćanskoj misli, koju je u svemu smatrala prevladanom.¹¹ Kako u svojem osvrtu na to razdoblje ističe kardinal Angelo Scola, citirajući španjolskoga teologa Del Poza Abejóna, »Pio VI., Grgur XVI. i Pio XI. suprotstavili su se laicizmu, proklamiranju autonomije pojedinca i društva u odnosu na Boga i njegovu Crkvu. Ali nisu negirali slobodu koju čovjek mora uživati pred državom kako bi mogao tražiti istinu o Bogu, upravo stoga jer nisu uzeli u obzir takvu slobodu. Najviše što su činili jest to da su osudili pravo na prakticiranje u civilnom području bilo čega u stvarima vjerovanja. Drugo je pitanje činjenica da su ovi pape govorili polazeći od pravno-ekleziološke teorije indirektno moći Crkve nad državom, napuštene od II. vatikanskog koncila«¹².

Nakon takvoga stava počelo se u katoličkoj tradiciji u 20. stoljeću, kada je u pitanju sloboda čina vjere i nauk o toleranciji, razvijati ono što možemo nazvati promjenom paradigme koja se kreće u pravcu od prava objektivne istine spram prava ljudske osobe.¹³ Ta se promjena paradigme može vidjeti već u stavovima pape Lava XIII., pape Pija XII. i posebice Ivana XXIII., koji u svojoj poznatoj enciklici *Pacem in terris* jasno ističe pravo čovjeka da Boga časti sukladno svojoj pravilno oblikovanoj savjesti.¹⁴

– *Gegenwart – Zukunft*, Herder, Freiburg i. Br., 2012., str. 182.-185.; ISTI, Religionsfreiheit – Bruch mit der Tradition?, u: *Die Neuen Ordnung* 65(2011.)4, str. 244.-261.; T. PINK, The Interpretation of Dignitatis Humanae: A Reply to Martin Rhonheimer, u: *Nova et Vetera*, English Edition, 11(2013.)1, str. 77.-121.

¹⁰ Usp. Ž. TANJIĆ, *Teologija pred izazovima sadašnjeg trenutka*, str. 178.-181.

¹¹ Usp. M. MARGOTTI, *Religioni e secolarizzazioni. Ebraismo, cristianesimo e Islam nel mondo globale*, Rosenberg & Sellier, Torino, 2012., str. 92.-93.

¹² G. DEL POZO ABEJÓN, *La Iglesia y la libertad religiosa*, str. 133. Citirano prema: A. SCOLA, *Non dimentichiamoci di Dio. Libertà di fedi, di culture e politica*, Rizzoli, Milano, 2013., str. 48.

¹³ Usp. A. SCOLA, *Non dimentichiamoci di Dio. Libertà di fedi, di culture e politica*, str. 49.

¹⁴ Usp. R. MINNERATH, *La liberté religieuse. Théologie et doctrine sociale*, u: M. A. GLENDON, H. F. ZACHER (ed.), *Universal Rights in a World of Diversity. The Case of Religious Freedom*, str. 34.-35.

Sve je to utjecalo na oblikovanje Deklaracije koja se u svojim temeljnim odrednicama poziva upravo na pravilnu savjest koja je u sebi autonomna, ali potvrđena i prosvijetljena božanskom Objavom, o čemu se govori tek u drugom dijelu dokumenta.¹⁵ Tako je biskup Bruggea, mons. de Smedt, govoreći koncilskim ocima o temeljnim odrednicama nacрта Deklaracije, istaknuo kako je sloboda vjerovanja *pravo ljudske osobe* usmjereno na slobodno življenje vjere u skladu s vlastitom savješću. Nitko je u tomu ne smije i ne može sprječavati. Upravo je ovo razmišljanje okosnica dokumenta, što je vidljivo posebice u DH 2. Sloboda vjerovanja utemeljena je na dostojanstvu ljudske osobe. Radi se o pravu koje je shvaćeno kao *imunitet*, tj. kao moralna sposobnost i dopuštenje djelovanja bez prisile i bez zabrane od strane političke moći i države.¹⁶ Pored važnosti uloge savjesti, dokument potvrđuje ostala četiri argumenta koja opravdavaju izbor slobode vjerovanja kao prava koje se temelji na dostojanstvu ljudske osobe. Stoga se slobodno može reći da je u ovom djelu »naglasak na subjektivnim pravima«¹⁷.

Prvi je argument integritet ljudske osobe, tj. nemogućnost odijeljenosti nutarnje slobode i njene društvene pojavnosti; drugi leži u obvezi traženja istine, što traži i pretpostavlja dijalog među ljudima, sukladno njihovoj naravi, dakle na društveni način; treći argument proizlazi iz naravi same religije koja uključuje i nutarnji i zajednički moment, tj. pokazuje se i živi u zajednici i odnosima koji ničim ne smiju biti pod pritiskom i, na kraju, četvrti argument govori o ograničenju moći politike kada je religija u pitanju.¹⁸

U dokumentu se precizira kako ograničenje slobode vjerovanja može biti samo u nužnom slučaju održavanja »javnoga reda«.¹⁹ Na taj je način definitivno maknut pojam »zajedničko dobro«, premda je on, kako pojašnjava de Smedt, implicitno prisutan u pojmu »javni red« i to pod vidom političkog, moralnog i pravnoga dobra. Ovo je pojašnjenje bilo posebno važno biskupima iz komunističkih zemalja koji su isto tako opravdano isticali bojazan da bi komunističke vlasti ovakvu definiciju mogle iskoristiti po vlastitom nahođenju.

Ono što je još jednom važno istaknuti jest da se, negativno govoreći, sloboda vjerovanja predstavlja kao *imunitet* od svake vanjske prisile kada je u pitanju odnos

¹⁵ Uporaba pojma *recta conscientia* koji je, kako smo već spomenuli, uzet iz enciklike *Pacem in terris* Ivana XXIII., dovela je do različitih tumačenja jer je njegova misao u ovom području smatrana dosta kontroverznom. Usp. P. PAVAN (ur.), *La libertà religiosa*, str. 34.-35.

¹⁶ »Quo quidem sensu ius significat immunitatem in agendo et excludit coercionem sive constringentem sive impediens.«; *Acta Synodalia* (dalje u tekstu AS), III., VIII., str. 461.-462.

¹⁷ F. CASAZZA, *Libertà religiosa e laicità tra cronaca, leggi e Magistero*, Città Nuova Editrice, Roma 2012., str. 98.

¹⁸ Usp. AS III., VIII., str. 430.-432.; P. PAVAN (ed.), *La libertà religiosa*, str. 75.-76.

¹⁹ Usp. AS III., VIII., str. 453.

Bogom. Civilne i političke vlasti nemaju pravo miješati se u pitanje slobode vjerovanja, osim kada je u pitanju javni red, i to na temelju pravednoga informiranja. Potvrđuje se da pravo i dužnost pokazivanja stava vlastite savjesti ne može i ne smije biti ograničeno ni u društvenom ni u javnom životu. Radi se dakle o slobodi vjerovanja kroz osobno, privatno i javno, društveno djelovanje.²⁰ »U tom smislu, Crkva drži čvrstim svoje djelovanje da u javnom prostoru navješta Evanđelje, ali ta ideja prisutnosti u javnom prostoru isključuje mogućnost da je država ona koja to može nametnuti. Država, nasuprot tome, mora to pravo osigurati kroz pravni princip slobode vjerovanja.«²¹

Sloboda vjerovanja uključuje ljudsku autonomiju, ali ovdje se radi o autonomiji prema vani. U svojoj nutрини čovjek nije razriješen obveze spram »vera religio«. Prema tomu, sloboda vjerovanja nije shvaćena, kako su se neki bojali, kao indiferentizam (nedostatak bilo kakve moralne obveze), laicizam (savjest koja je neovisna od Božjeg zakona), niti kao diletantski pesimizam (sumnja kao apsolutna norma).²² Ona se, dakle, ne odnosi na »moralnu slobodu spram istine i vjednote, nego specifično na pravnu slobodu u području odnosa između osobe i u društvenom životu«²³. Sloboda vjerovanja ne smatra se obvezom ni ljubavlju, nego pravom koje se tiče intersubjektivnih odnosa. Radi se o pravu koje omogućuje slobodno izražavanje vlastite religioznosti, bilo privatno bilo javno, te se negativno označava kao pravo koje ne dopušta nikakvu prisilu u ovom području.

U svakom slučaju, subjekt slobode vjerovanja nije samo osoba nego i vjerske zajednice, kako je naznačeno i u podnaslovu dokumenta *De iure personae et communitatum ad libertatem socialem et civilem in re religiosa* koji govori o pravu osoba i zajednica na socijalnu i civilnu slobodu u stvarima vjerovanja.²⁴ U pojašnjenju kod uvođenja ovog podnaslova istaknulo se da pojmovi *socialem et civilem* ističu kako se u ovom dokumentu ne radi o odnosu između čovjeka i Boga i između vjernika i crkvenoga autoriteta.²⁵ Time se željelo odgovoriti onim ocima koji su stalno izražavali bojazan da će ovaj dokument u potpunosti relativizirati obvezu traženja objektivne istine te su se pribojavali da će imati i posljedice za odnos unutar same Crkve. Za sve krštene i sve članove Crkve i dalje postoji nutarnja obveza savjesti traženja istine koja nam je darovana u Isusu Kristu.²⁶

---

²⁰ Usp. AS, II, V, str. 486.-487.

²¹ V. V. ALBERTI, *La Dignitatis humanae e la nuova laicità oltre la rivoluzione e la controrivoluzione*, str. 309.

²² Usp. AS II, V, str. 488.

²³ A. SCOLA, *Non dimentichiamoci di Dio. Libertà di fedi, di culture e politica*, str. 54.

²⁴ Usp. AS IV, V, str. 77.

²⁵ Usp. AS IV, V, str. 99.; 150.

²⁶ Usp. T. PINK, *Conscience and Coercion*, u: *First Things* 23 (2012.) 8/9, str. 45.-51.

U drugom dijelu dokumenta sloboda vjerovanja promišljena je u svjetlu Objave i na taj se način Deklaracija približila zahtjevu onih koji su tražili biblijsko i teološko utemeljenje. Ali, kao što već rekosmo, kroz razine koje su, premda povezane, gotovo neovisne. Ovim se dijelom teksta željelo potvrditi i činjenicu da se sloboda Crkve iskazuje punoj jasnije ukoliko se pokaže da je njena sloboda plod misije koju joj je Krist povjerio.²⁷

De Smedt je pokušao istaknuti izvore najvećih prigovora i teškoća otaca na tekst Deklaracije. Među njima bilo je i pitanje koje je mučilo mnoge oce od samoga početka, a to je pitanje vezano uz *iura veritatis*, tj. uz tvrdnju da istina ima sva prava, a pogriješka nikakva. U tom kontekstu belgijski je biskup istaknuo da pogriješno i zlo u pravnom redu ne mogu imati isti način ophođenja kao istinito i dobro. Mogu biti eventualno tolerirani, ali nikada promovirani. Ali, kada je u pitanju sloboda vjerovanja, ovaj je aksiom bez ikakva značenja i vrijednosti jer pitanje istinitosti ili neistinitosti jedne religije predstavlja teološko pitanje na koje javna vlast ne može dati odgovora.²⁸

Važnost i značenje shvaćanja slobode vjerovanja u Deklaraciji *Dignitatis humanae* za današnje rasprave o slobodi vjerovanja

Papa emeritus Benedikt XVI. u svojim je govorima i spisima, koji se odnose na II. vatikanski koncil, više puta istaknuo kako ovaj dokument, zajedno s *Deklaracijom o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama Nostra aetate* i *Pastoralnom konstitucijom o Crkvi u suvremenom svijetu Gaudium et spes*, pored temeljnih tema Koncila, kao što su liturgija, Crkva, objava, ekumenizam, tvori triologiju čija se važnost pokazala tek u desetljećima nakon Koncila.²⁹

Tako u predgovoru sveska njegovih *opera omnia*, koji govori o II. vatikanskom koncilu, Benedikt XVI. ističe jednu zanimljivu činjenicu koja još više naglašava važnost ovog dokumenta. Po njegovu mišljenju susret s velikim temama modernoga doba nije se dogodio u *Gaudium et spes*, nego u dvama manjim dokumentima od kojih je jedan *Dignitatis humanae*. Tako Papa emeritus piše: »Doktrina tolerancije, kako ju je u detalje razradio Pio XII., nije se više činila dostatnom pred razvojem filozofske misli i načinom shvaćanja moderne države. Radilo se o slobodi izbora i prakticiranja religije, kao i o slobodi da se ona mijenja, kao temeljnom pravu ljudske slobode. Iz svojih najintimnijih razloga, takvo shvaćanje nije moglo biti strano kršćanskoj vjeri koja je ušla u svijet sa zahtjevom da Država ne može odlučiti o istini i ne može

²⁷ Usp. AS III., VIII., str. 436.-441.

²⁸ Usp. AS III., VIII., str. 464.

²⁹ Usp. BENEDIKT XVI., *Discorso. Incontro con i parroci e il clero di Roma*, u: http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2013/february/documents/hf_ben-xvi_spe_20130214_clero-roma_it.html.

zahtijevati nikakvu vrsta kulta. Kršćanska vjera zahtijevala je slobodu za religijsko uvjerenje i svoju kultnu praksu, bez kršenja prava države u njezinu vlastitom redu: kršćani su molili za imperatora, ali ga nisu častili. S ove točke gledišta može se potvrditi da je kršćanstvo, svojim rođenjem, donijelo u svijet princip slobode. Ipak, interpretacija ovoga prava na slobodu u kontekstu moderne misli bila je još uvijek teška zato što se moglo činiti da moderna verzija slobode vjerovanja pretpostavlja nemogućnost čovjekova dohvata istine te osim toga pomiče religiju iz njezina temelja u područje subjektivnog. Bilo je uistinu providonosno da je trinaest godina nakon zaključenja Koncila stigao papa Ivan Pavao II., iz jedne zemlje u kojoj je sloboda vjerovanja bila osporavana od marksizma, polazeći od posebne forme moderne državne filozofije. Papa je dolazio iz situacije koja je gotovo sličila onoj antikne Crkve, tako da je ponovno postala vidljivom usmjerenost vjere spram teme slobode, posebice slobode vjerovanja i kulta.«³⁰

U ovakvom svojem razmišljanju Joseph Ratzinger nije promijenio svoj stav još od vremena kada je kao mladi teolog bio *peritus* na II. vatikanskom koncilu. U zapisima o trećem koncilskom zasjedanju, objavljenim 1965. godine, govoreći o *Dignitatis humanae* veoma jasno i nedvosmisleno ističe kako je malo toga Crkvi »u posljednjih sto i pedeset godina toliko naškodilo kao uporno držanje zastarjelih državno-crkvenih pozicija. Pokušaj da se sredstvima državne zaštite obrani vjera ugrožena modernom znanošću, vjeru je tek zapravo iznutra ispraznio i mnogostruko je omeo u nužnoj duhovnoj obnovi. (...) Brkanje vjere u apsolutnu istinu, koja je objavljena u Kristu, s apsolutnim unutarstvjskim pravom vlastite institucije te nesposobnost da se povrh vlastite vjerske situacije shvati situacija drugoga, kojega se ne smije mjeriti njemu stranim mjerilom, stoljećima je postajala ustrajna navika razmišljanja koja je sve dosad prožimala crkveni nauk o odnosu države prema Crkvi.«³¹

U ovim se riječima Pape emeritusa razotkriva sva drama ovoga teksta, premda njegove riječi naizgled stoje u suprotnosti s riječima koje je o ovom tekstu izrekao američki isusovac John Courtney Murray, po mnogima jedan od onih koji su dali najveći doprinos izradi ovoga teksta. On je u jednom od mnogobrojnih komentara i tekstova koje je napisao o ovom dokumentu istaknuo da *Dignitatis*

---

³⁰ BENEDIKT XVI., »Fu una giornata splendida«, u: <http://www.osservatoreromano.va/portal/dt?JSPTabContainer.setSelected=JSPTabContainer%2FDetail&last=false=&path=/news/vaticano/2012/234q12-Inedito-del-Papa-per-lo-speciale.html&title=<Fu%20una%20giornata%20splendida>%20ricorda%20Benedetto%20XVI&locale=it#>

³¹ J. RATZINGER, *Rezultati i problemi trećega koncilskog zasjedanja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., str. 27.-28. O shvaćanju slobode vjerovanja u učiteljstvu Benedikta XVI. vidi i: F. CASAZZA, *Libertà religiosa e laicità tra cronaca, leggi e Magistero*, str. 104-120.

humanae »po sebi nije učinio ništa više nego raščistio jedan povijesni i doktrinarni *équivoque*«³².

Osim toga, nakon što se do devedesetih godina moglo govoriti o velikom napretku na području slobode vjerovanja u mnogim zemljama, posebice u zemljama zapadne demokracije, sve smo više svjedoci kako se ovo temeljno ljudsko pravo, definirano u čl. 18. prethodno spomenute Opće deklaracije, sve češće dovodi u pitanje tako da mnogi govore o eroziji prava na području slobode vjerovanja, eroziji koja raste zbog gubitka iz vida važnosti ove dimenzije slobode, ne samo za pojedince i vjerske organizacije, nego i za mir i stabilnost cjelokupne društvene zajednice.³³

Tako se upravo u SAD-u ovih godina odvijala rasprava između administracije predsjednika Obame i katoličkih biskupa koji odbijaju odluku predsjednika da sve zdravstvene i katoličke ustanove moraju uvesti programe sterilizacije, kontracepcije i pobačaja, kao ponudu u svojem programu, jer smatraju da se time ugrožava sloboda vjerovanja. Nakon događaja u Velikoj Britaniji, u kojima je vlada jasno dala do znanja da se moraju zatvoriti sve ustanove koje se brinu za djecu, a koju, na temelju crkvenoga nauka, ne žele dati u program usvajanja homoseksualnim parovima, mnogi promatrači ukazuju na činjenicu kako je pitanje slobode vjerovanja u našem civilizacijskom i kulturnom krugu pred novim izazovima.

Kada se uzme u obzir da je u skladu s odlukom američke administracije u prvi plan djelovanja američkoga State Departmenta na području ljudskih prava stavljeno pravo spolnih i rodnih, tj. LGBT manjina ispred prava slobode vjerovanja, koje se isto tako sve češće tumači jedino kao pravo slobode kulta, a ne sloboda savjesti u nekim važnim pitanjima, onda je više nego jasno pred kojim se izazovima nalazi i shvaćanje slobode vjerovanja. Kako ističe O. Carter Snead predsjednik Barack Obama i njegova državna tajnica Hillary Clinton u studenom 2009. godine prestali su upotrebljavati izraz »sloboda vjerovanja« i počeli koristiti pojam »sloboda kulta«. Novi je, uži, pojam u središte postavio ničim opterećeno izražavanje vjere kroz obred, a zapostavio pitanje javnoga ispovijedanja i svjedočenja vjere. Kako smatra autor članka, radi se o voljnoj i svjesnoj promjeni s točno određenim ciljem. »Sukladno tomu Obamina administracija voljna je braniti slobodu vjerovanja samo unutar uskog, privatnog područja. Shvaćena u tom svjetlu, postaje jasno zašto administracija radije koristi pojam 'sloboda kulta', nego zahtjevniji pojam 'sloboda vjerovanja'. Prvi označava privatno, individualno djelovanje koje se može

³² J. C. MURRAY, The Declaration on Religious Freedom: It's Deeper Significance, u: *America* 114 (1966.), str. 592.

³³ Usp. W. C. DURHAM JR., M. K. RICHARDS, D. D. THAYER, The Status of and Treaties to International Law on Freedom of Religion or Belief, u: A. D. HERTZKE (ur.), *The Future of Religious Freedom*, str. 31.-66.

isključiti iz javnog područja (*publicsquare*). Drugi opisuje stvarnost koja ističe da je religija nužno javna briga. To istovremeno objašnjava zašto je raspravljajući pred Vrhovnim sudom Obama administracija stavila znak jednakosti između vjerskih institucija i drugih sekularnih dragovoljnih udruga (kao kuglački tim ili veziljska udruga).³⁴ Takvu je argumentaciju Obamine administracije Vrhovni sud SAD-a jednoznačno odbacio s devet glasova protiv i nijednim glasom za.

Upravo pokušaj da se sloboda vjerovanja ograniči samo na slobodu kulta, kao i težnja da se, u našem civilizacijskom krugu, ograniči institucionalna sloboda Crkve i podredi u mnogim područjima djelovanja i nauka pozitivnim pravnim propisima koji su u sukobu s temeljnim učenjima pojedinih vjerskih zajednica te se Crkva svede na status drugih nevladinih udruga i organizacija, nailazi na snažno osporavanje. Američki su katolički biskupi upravo na tragu ovih rasprava i u godini vjere osnovali *ad hoc* Komisiju za slobodu vjerovanja te su u više svojih dokumenata i istupa jasno naglasili da se sloboda vjerovanja ne može svesti samo na slobodu kulta te kako je tzv. *HHS Mandate* neprihvatljiv i to posebice iz tri razloga.³⁵ Prvi razlog leži u činjenici da je vlada uzela sebi za pravo definirati što je jedna vjerska institucija i to na veoma restriktivnan način: cjelokupno socijalno djelovanje, koje katolici smatraju integrativnim djelom evanđeoskoga navještaja, vlada je stavila izvan definicije bitnoga za određivanje onoga što pripada vjerskoj instituciji. Iz toga proizlazi drugi razlog: institucije kao što su katoličke bolnice i škole, koje se ne smatraju kao izravno vjerske, moraju kršiti svoja vjerska i moralna učenja. Treći je razlog i najvažniji: time se prisiljava savjest pojedinaca da djeluju protiv vlastitih uvjerenja, a time su obuhvaćene ne samo vjerske institucije, nego i katolički poslodavci.³⁶ Kao jedno od zadnjih djelovanja na tom području jest podrška prijedlogu zakona pod nazivom »The Marriage and Religious Freedom Act« koji je u prosincu 2013. godine podnesen američkom senatu s ciljem da se zaštiti sve one koji brak shvaćaju kao zajednicu muškarca i žene od pritisaka sa strane federalnih vlasti.³⁷ Ne čudi stoga što je jedna skupina uglednih katoličkih i protestantskih intelektualaca u ožujku 2012. godine objavila zajedničko stajalište pod nazivom »U obrani slobode vjerovanja«³⁸. U toj se izjavi između ostaloga kaže: »Bitno je za puno iskazivanje slobode vjerovanja da vjernicima bude omogućeno,

---

³⁴ O. C. SNEAD, Obama's Freedom Deficit, u: *First Things*, 23(2012.)3, str. 25.

³⁵ Usp. UNITED STATES CONFERENCE OF CATHOLIC BISHOPS, *Our First, Most Cherished Liberty. A Statement on Religious Liberty*, u: <http://www.usccb.org/issues-and-action/religious-liberty/our-first-most-cherished-liberty.cfm>.

³⁶ Usp. A. SCOLA, *Non dimentichiamoci di Dio. Libertà di fedi, di culture e politica*, str. 68.-70.

³⁷ Usp. UNITED STATES CONFERENCE OF CATHOLIC BISHOPS, *The Marriage and Religious Freedom Act*, u: <http://www.usccb.org/issues-and-action/marriage-and-family/marriage/promotion-and-defense-of-marriage/marriage-and-religious-freedom-act-backgroundunder.cfm>

³⁸ In Defense of Religious Freedom, u: *First Things*, 23 (2012.) 3, str. 29.-36.

u zakonu i u društvenim običajima, unositi njihova na vjeri utemeljena uvjerenja u javne rasprave o tomu kako bi trebali urediti naš zajednički život. Vjerski informirani moralni argument ne uspostavlja religiju niti nameće sektaške vrijednosti pluralističkom društvu. Takve su optužbe nedemokratske jer negiraju građanima i vjerskim zajednicama da u javni život iznesu izvore njihovih najdubljih uvjerenja. S njihove pak strane vjernici često imaju sredstva da predstave svoje argumente u javnom prostoru na način da se svaki građanin, koji ne poštuje vjerska uvjerenja ili ih nema, može uključiti. Prema tomu, mi ne tražimo ni nezaštićeni ni sakralni javni prostor, nego civilni javni prostor, otvoren širokom nizu uvjerenja.«³⁹

Stručnjaci poput Thomasa F. Farra, direktora Projekta vjerske slobode u Berkley centru za religiju, mir i svjetske poslove na Sveučilištu Georgetown, smatraju da bi međunarodna politika, posebice ona SAD-a, trebala više pozornosti u svojem diplomatskom djelovanju posvetiti pitanju slobode vjerovanja zato što je to pitanje u mnogim društvima veoma važno te može biti izvorom političke nestabilnosti. Pri tomu Farr, koji je i sam mnoge godine proveo u diplomaciji, ističe kako je neshvaćanje važnosti slobode vjerovanja u diplomatskim krugovima rezultat političke korektnosti, nedostatka maštovitosti i ravnodušnosti. Sekularne elite, napominje Farr, tretiraju religiju kao privatnu stvar, neku vrstu terapije, ali ne kao nešto što treba posebnu pravnu i političku zaštitu, a i sama američka politička kultura drži da je odvojenost države od Crkve nešto što sprječava utjecaj religije na politiku i na diplomaciju. No, on smatra da bi američka politika i diplomacija morale više pozornosti posvetiti pitanju slobode vjerovanja kao pitanju koje s pravilnim pristupom može pomoći jačanju demokracije i vladavine prava. »Za SAD ulozi su dovoljno visoki i troškovi dovoljno razumni za visoko prioritetan razvoj strategije slobode vjerovanja u svijetu. Premda se po zakonu od 1998. godine traži da se promovira sloboda vjerovanja, američka je diplomacija u stvarnosti postigla veoma malo. Sadašnja administracija, premda je izrekla neke simpatične govore o ovom pitanje, uložila je svoje energije i sredstva u promociju »LBGT« interesa, a ne slobodu vjerovanja. Obami je trebalo dvije i pol godine da imenuje svojega veleposlanika za slobodu vjerovanja, Suzan Johnson Cook, i tada je bila zakopana duboko u birokraciji, s malo autoriteta i sredstava. Jasno je da je Obamina administracija podredila slobodu vjerovanja težnjom za međunarodnim ostvarenjem onoga što vjeruje da je veće pravo.«⁴⁰ Kako u svom članku ističe i Jodok Troy, upravo zbog sekularističkoga pristupa znanosti svim pitanjima čovjeka i društva, često se upravo pitanja važnosti religije u kontekstu međunarodnih odnosa, a posebice važnost

³⁹ Isto, str. 32.

⁴⁰ T. F. FARR, Religious Freedom Abroad, u: *First Things*, 23(2012.)3, str. 23. Usp. T. F. FARR, *World of Faith and Freedom. Why International Religious Liberty Is Vital to American National Security*, Oxford University Press, New York, 2008.

uloge Katoličke crkve, njezina socijalnog nauka, kao i međunarodne politike koju vodi Sveta Stolica, podcjenjuje, a ne vidi se koliko može pridonijeti ne samo promoviranju slobode vjerovanja, nego i razvoju stabilnih, demokratskih društava.⁴¹

Zaključak

Deklaracija o slobodi vjerovanja *Dignitatis humanae* ni skoro pedeset godina od njezina proglašenja nije ništa izgubila na značenju i važnosti. Kao i tada, na kraju II. vatikanskog koncila i u bremenitom ozračju hladnoratovske napetosti, antikolonijalne borbe kao i mijenjanja religijske slike svijeta zbog sve snažnije migracija, tako ni danas, u ozračju u kojem je odnos prema religiji sve sumnjičaviji ne samo zbog njezina nasilnog potencijala u nekim izričajima, nego i zbog nesnalaženja sekularnih elita i društava s ovim temeljnim pitanjem ljudskoga života, misli i društvenoga potencijala, pitanje slobode nije ništa manje važno. Zapravo, jer se radi o »prvoj« i često »zaboravljenoj« slobodi i temeljnom ljudskom pravu, ono postaje sve važnijim upravo pred novim izazovima koji se pred slobodu vjerovanja postavljaju. A ti se izazovi po našem mišljenju mogu smjestiti u dva temeljna područja: pokušaj svođenja slobode vjerovanja na čisto obrednu slobodu, tj. na mogućnost da se ta sloboda živi samo i prvenstveno kroz slobodu obreda te kao privatni, osobni čin, i na sve veći pokušaj da se sloboda vjerovanja pod izlikom uvođenja i promoviranja nekih drugih prava, za koje nismo sigurni mogu li se definirati kao temeljna ljudska prava, ograniči od strane države i zakonodavca. Upravo u takvom ozračju *Dignitatis humanae* nas uči da je sloboda vjerovanja temeljno ljudsko pravo koje mora biti imuno od utjecaja sa strane države i političke moći i koji svoj izričaj nalazi i u osobnom i u društvenom području. Ona podrazumijeva slobodu savjesti da ispovijeda vjeru i u njenoj društvenoj pojavnosti bez opasnosti prisile. Sloboda vjerovanja stoga podrazumijeva i traži, po svojoj nutarnjoj logici, ne samo slobodu ljudske osobe nego i *libertas Ecclesiae*. Bez te slobode Crkve u slobodnom društvu ne može se razumijeti sloboda vjerovanja kao niti važnost i domet *Dignitatis humanae*. Često se upravo ova dimenzija slobode vjerovanja zanemaruje, što posebice pokazuju rasprave u Sjedinjenim Američkim Državama. Mišljenja smo da će vrijeme koje je pred nama još više od nas tražiti da se vraćamo ovom dokumentu i to ne samo na svjetskoj razini, nego i u Hrvatskoj, u kojoj upravo na pozadini Deklaracije vidimo mnoštvo nesporazuma i krivih tumačenja kada je u pitanju pravo slobode vjerovanja i njegovo iskazivanje u osobnom životu i društvenom području. Ovaj je članak želio biti jedan kratki doprinos upravo toj raspravi i tim pitanjima.

---

⁴¹ Usp. J. TROY, Catholic Church: An Underestimated and Necessary Actor in International Affairs, u: *Georgetown Journal of International Affairs*, 9(2008.)1, str. 66.; R. B. SHELLEDY, The Vatican's Role in Global Politics, u: *The SAIS Review of International Affairs*, 24(2004.)2, str. 149.-162.

THE COUNCIL'S DISCOURSE ON RELIGIOUS FREEDOM AND ITS MEANING FOR THE PRESENT DAY

Željko Tanjić*

Summary

In current discussions on religious freedom we often lose sight of the fact that it is one of the fundamental human rights on which the Catholic Church in a special way reflected in the Second Vatican Council's Declaration on Religious Freedom Dignitatis Humanae. The focus of the article is not so much on the origin of this document as it is to show its importance for current discussions on this very important topic, starting from the understanding of religious freedom as it is presented in the document. The author also speaks about the importance of the new translation of the concept of religious freedom, and makes special reference to the debate on religious freedom in the United States, in the context of the recent dispute between the U.S. Administration and the Catholic Bishops.

Keywords: *Second Vatican Council, Dignitatis Humanae, religious freedom, freedom of the Church, human rights, human person.*

---

* Izv. prof. dr. sc. Željko Tanjić, Catholic University of Croatia, Ilica 242, 10000 Zagreb, Croatia, zeljko.tanjic@zg.t-com.hr